

**Ka Jingpule
Shaphang
Ka Ktien**

M. B. JYRWA

Ka Jingpule Shaphang

Ka Ktien

Ban Pynsah Jingkynmaw
Ia I Mei (Blessimai Nongrum)
Bad
Ia I Papa (Howell Davies Khongwir)
Kiba Long
Ki Nonghikai Ba Nyngkong
Jong Nga

Second and Revised Edition - 2009
5000 copies
Published by
The Author
(Ia ka hok tynrai la tyngkai)

KA LYNNONG

KA LAMPHANG	i
1. KA LINGUISTICS	1
2. KA PHONETICS BAD KA PHONOLOGY	29
3. KA MORPHOLOGY	46
4. KA TENSE	54
5. KA ASPECT	74
6. KA JINGIAKHLEH KI ASPECT MARKER BAD KI MODALITY MARKER	93
7. KI KYNTIEN KYLLI	101
8. KA SHYNRONG JONG KA VERB	116
KI KOT BA LA PYNDONKAM	124

Ka Lamphang

Kane ka kot kaba lyngkot eh halor katto katne ki jingshisha ba ia dei bad ka jingpule ia ka ktien ka la mih nyngkong ha ka snem 1995. Ka daw jong ka jingmih jong ka ka la long ka Refresher - cum - Orientation Course in Khasi Language Teaching na ka bynta ki nonghikai ha College. Ka la don ka jingpyrkhat hapdeng ki nonghikai ba dei ban thoh bad kren ei ei halor ka phang Ka Jinghikai Linuistics. Ha ka sien shon kaba nyngkong nga la pyrshang ban spel Khasi ia kiba bun ki kyntien kiba na ka English, hynrei ha kane ka kynti nga la pyntylla lut ia kata baroh na ka daw jong ka jingsngew dkhoh kaba jur ban ong lingkwistik haba baroh ki nongpule kim kynnoh satia kumta. Sa kawei pat ka daw jong ka jingpyntylla ka long ba kane kaba spel Khasi ka thap lam sha kaba ki nongpule kin spel bakla ia kito ki kyntien ynda haba ki dei ban thoh shaphang jong ki ha ka English.

Ha kane ka sien shon la pyndap sa ar tylli ki lynnong, bad kita ki long: kawei halor ki kyntien kylli bad kawei pat halor ka Verb Khasi. Ka kot hi ka long ka jingpyrshang kaba rit eh na ka liang jong nga hynrei nga kyrmen ba kan ai jingtip bad jingmyntoi ia ki nongpule. Ka jingpule shaphang ka ktien ka long ka lyngkha kaba iar bad ngan sngewkmen shibun eh lada kin mih nangne sha khmat ki nongpule ki ban tynrong ha lade ia ka jingkit ban nang thoh shuh shuh sa kiwei pat ki thup kiba ia dei bad ka linguistics bad kyrpang eh halor ka ktien Khasi, ka ktien kaba ngi ieit eh.

Ha - Sharing
Lumbhalang
Nongthymmai
Shillong - 7983014

M.B. Jyrwa

Lynnong 2

KA PHONETICS BAD KA PHONOLOGY

Ha ka lynnong kaba nyngkong ngi la peit ia ka jingmut ka kyntien linguistics kum ka jingpule bad ia ki bynta ba pher jong ka. Ha kane ka lynnong ngin peit ia ki snap kiba long ki bynta jong ka jingpule linguistics.

Ka bynta kaba nyngkong eh ka long ki jingsawa. Haba ngi kren ia ka jingsawa, ngi kren ia ka jingsawa kaba mih haba u briew u kren, ym ia ka jingsawa ba noh ka kshaid, ne kumba kynud u ngap, ne pah u shrieh. Ka jingsawa kaba mih haba u briew u kren ka pher na kiwei pat ki jingsawa bym dei haba kren, kata, kaba jyrhoh ne jyrham, synriah, rkhih, etc. Shisha lada ym don jingiapher hapdeng kine, ngin ym ioh ia ka jingpule linguistics, bad phi kum ki nongpule phin ym hap ban pule ia kane.

Ka jingshisha kaba khraw ha ka jingiadei bad ka ktien ka long ba la pynlong ia ka da ka jingiasnoh lang ki sur sawa ka jingiasnoh kaba long kat kum ki aiñ ba don ha kata ka ktien. Kine ki aiñ ki long kat kum ka jingiamynjur lang jong ki briew kiba kren ia kata ka ktien. Dei namar kane ka daw ba u Bloch and Trager ha ka *Outline of Linguistics Analysis* (1942) ki ong 'A language ia a system of arbitrary vocal symbols by which a social group co-operates'. Ka dur kaba paw shabar jong ka jingiasnoh jong kine ki sur sawa ka ai ki kynnoh bad

jingmut kiba pher ba pher. Mynta ngin peit nyngkong kumno kine ki jingsawa ki ioh ia ki dur kiba pher ba pher. Ha ka snem 1886 kawei ka kynhun riewstad ba dei ia ka jingsawa ki ktien ba pher jong ki ri Europe ki pynlong ia kawei ka seng kaba kyrteng ka International Phonetic Association (IPA) ban pyniaid shaphrang ia ka jingpule phonetics. Ha ka snem 1889 kane ka seng ka la thaw ia ki dak ki ban ieng na ka bynta ki sur sawa kiba lah ban don ha ki ktien ka pyrthei baroh. Kine ki dur jong ki jingsawa ki la kylla long ki dak thoh (ia kita ki jingsawa) bad ia kine ki dak la khot ki International Phonetic Alphabet lane IPA Symbols. Ia kine ki IPA symbols la pyndonkam haduh mynta ban thoh ia kano kano ka ktien kat kum ka jngsawa ba don ha ka. Ka jingiadei hapdeng kine ki dak bad ki jingsawa ia kiba ki ieng ka long kaba la shu buh la ka buh kat kum ka jingsngewbit jong kata ka seng. Kam da don kano kano ka daw ban pynlong ia ki ban thoh /a/ ia u sur sawa uba kut ha ki kyntien **da, sa, la, na,** etc. Ban pyniapher ia kine ki IPA symbols na ki dak Roman la thoh ia ki dak IPA hapdeng ar tylli ki lain kynriang kumne/ /. Ia ki dak IPA lah ban ioh ha ki kot linguistics ba pher ba pher hynrei kawei na kiba nga la pyndonkam ka long kaba lah ban ioh na ka kot u A.C. Gimson *An Introduction to the Pronunciation of English*, Longman (1970). Ka jingbymdon jingiadei hapdeng ki dak bad ki jingsawa ka pynlong ia kiwei ki bym mon ia kine ki dak ban thoh hi la ki jong. Hynrei na ka bynta ka jingryntih bad jingpyndonkam salonsar ha ka liang ki dak, kiba bun ki stad phonetics ki pdiang ia kine ki dak kumba ki long. Lada don katto katne kiba pyniapher, ka jingpyniapher kam long kaba bun bad ka jingpyniapher ka long borabor tang ban pynbha ia rukom thoh, kata ruh halor ki nongrim kiba ki don.

Ka Phonetics ka long ka jingpule ban wad, peit ne sngewthuh ia ki jinglong (characteristics) jong ki jingsawa kiba mih haba ki briew ki kren. (I B.War i khot ia kine ki sur sawa da ki sawa kyntien). Hadien kata, ka jingpule ka long ban ai (1) ka Jingbatai (Description) (2) Jingpyniabynta (Classification) bad (3) buh ia kita ha ki dak IPA. Kane ka long kata kaba ngi ong ka Transcription. Hapoh ka jingpule phonetics lah ban don kine ki tnat harum.

- (i) **Articulatory Phonetics:** Kane ka long ka jingpule shaphang kumno ia ki sur sawa ba kren ki briew la pynmih/ pynsawa da ki vocal cords ne ki kynja doh stang hangtai ha ka bynta ba kham shapoh jong u pdot, da u thylliej, ki bniat, ka shyntur baroh kawei bad ki rymmiang shyntur na ka lyer kaba ki tor ki pynmih haba u briew u ring bad pynhiar mynsiem.
- (ii) **Acoustic phonetics:** Kane ka wad kumno ki sur sawa ka jingkren kaba mih na ka shyntur u nongkren ka long ia kaba lah ban iohsngew da ka shkor bad kiei ki jinglong jong kine ki sur sawa kiba pynlong ba lah ban iohsngew ia ki.
- (iii) **Auditory Phonetics:** Kane pat ka wad ban sngewthuh ia ka bor iohsngew ia ka ktien (perceptual response) kat kum ka jingtrei kam ka shkor, bad ki thied kiba pyniasnoh ia ka shkor bad ka jabieng.

Lah ban pule ia kano kano na kitei ki tnat jingpule hapoh kawei ka kyrteng: Instrumental Phonetics namar ba hangne la pyndonkam ia ki tiar ki tar (apparatus) kiba lah ban thew ia ka jingbun ka lyer kaba mih na ki tor, ban thew bad khmih bniat ia ka lyer kaba kit ia ka

jingsawa (sound waves), ban peit katno u thylliej u rah sha jrong hapoh ka tnum jong ka shyntur (hard palate), kano ka bynta jong u thylliej kaba rah ne dem hapoh ka shyntur bad kumta ter ter.

Haba ki stad phonetics ki batai ia ki jingsawa ka jingkren, ki pyndonkam ia ki kyrteng na ka saians ba dei ia ki dkhot met briew (anatomy) bad na ka saians ba dei ia jingsawa (acoustics). Namar ba ka jingbatai, jingpynbynta ia ki jingsawa ka long kaba ia dei ym tang ia kawei ka ktien, hynrei kyllum ia baroh ki ktien ha ka pyrthei la khot ia kane ka jingpule ka General Phonetics. Kane ka wad ban lap ia ki nongrim kyllum jong ki ktien ka pyrthei, ki nongrim kiba kdew shai ia ka jinglong bad jingpyndonkam ia ki jingsawa haba kren. Kane ka mut ba ka jingbatai na ka general phonetics shaphang uno uno u sur sawa e.g. /b/ la u long ha ka Khasi ne German ka long kyllum ba u /b/ hi u dei u bilabial plosive kata, u jingsawa uba lah ban pynmih da kaba pyniatyngkhuh lang ia baroh ar ki rymmiang shyntur ha kata ka rukom ba ka lyer na ki tor ka long ba la set da kaba kbum bad hamar ba ong artat /b/ kum ha ka kyntien **bam**, ka lyer ba la sahkut ha ka shyntur mynta ka mih kynsan buk.

Ia ka jingpule ba dei kyrpang tang jong kawei ka ktien e.g. English, Khasi, etc la pule hapoh ka tnat pule ba la khot ka Phonology. Na ka bynta ki jingbatai ia ki jingsawa ka phonology ruh ka shaniah ha ka general phonetics, tangba ka kam jong ka ka long ban batai kham bniah bad kdew ia ka jingiapher jong ki jingsawa kat kum ka jingpyndonkam ha kawei kawei ka ktien. Kane ka mut ba ka phonology ka kdew ia ka jingiapher kaba don ha ujuh u sur sawa e.g. u /p/ ha ka Khasi bad u /p/

ha ka English. U /p/ ha ka English haba u don haba sdang ka kyntien ngi sngew kumba don artat ka jingsawa ba rit kum ha u /h/ (aspirated). Kumta haba kynnoh ia ka kyntien **pen** ha ka English ka jingsawa ka long kumne: /p^hen/. Ine i_a iba rit bha ba la buh ha phang kamon u /p/ i kdew ia ita i jingsawa iba iaid ryngkat bad u /p/ haba u /p/ u don ha khmat eh jong ka kyntien. Kane kam long satia kumta ha ka Khasi. U /p/ ha ka Khasi um iaid satia bad kano kano ka jingpyrsad lyer kumba ka long ha ka English. Ka jingiapher ka phonetics na ka phonology ka long kane: ba ka phonetics ka pule kyllum shaphang ki jingsawa ha ka jingkren ki briew kiba nangno nangno ruh, bad kiba kren ia kano kano ruh ka ktien, katba ka phonology pat ka pule beit thik tang ia ki jingsawa ha kawei ka ktien. Kane ka jingpyniapher ka la sdang naduh ka por ki linguist ia kiba la tip kum ki Prakyian linguist.

Ha ka jingpule phonetics ka long kaba donkam ba ngin sngewthuh katto katne shaphang kiei kiei kiba jia ha ka met u briew ha ka bynta naduh ki tor haduh ka shyntur, khmut, haba u kren. Ngi dei ban sngewthuh ba ka ktien (jingkren) haba la pynmih ne kren, kata kaba kren ka mih kum ka jingmih (by-product) jong kaba ring ne pynhiar mynsiem. Ha kiwei pat ki kyntien ngi lah ban ong ba kaba ring bad kaba pynhiar mynsiem ka dei kaba kongsan eh ba u briew u leh lyngba ki dkhot met naduh ki tor ter ter shaduh ka shyntur bad ka khmut. Lada um leh kumta un iap. Kumta haba u briew u kren u pyndep nyngkong eh ia kane ka kam iap kam im jong u, kata u ring bad pynhiar mynsiem, hynrei ryngkat bad kata u pyndep ruh ia ka jingkwah kren jong u. Kiba bun ki jingsawa ha ka kren ka khana ki long kiba la pynmih da

ka lyer kaba mih na ki tor lyngba ka lynti kaba shaduh ka shyntur bad khmut. To ngin peit mynta ia ki bynta ka met u briew kiba u pyndonkam ha kaba kren.

Ki Vocal Cords

Ka lyer kaba rung sha ne mih na ki tor ka iaied lyngba u tangkro sha u pdot. Hapoh u pdot don ki kynja doh ba stang hir hir ba ker kum ki pyrda. Ia ki la tip kum ki vocal cords. Kine ki long kiba stang bad jem, bad lah ban ring kynsit ia ki kat ban khang ia ka jingmih ka lyer na shapoh. Kane ka long khamtam haba kan mynsiem. Lah ban pynjem ia ki bad khylliap sha kynriang khyndiat kumta ba ka lyer nabar ne na shapoh ka lah ban iaied lyngba khlem jingpynwit. Haba don ka jingjyrhoh ne haba ong ia ki kyntien kum **lyoh**, **pyoh**, **bhoh**, kiba kut ha u **h** ia ki vocal cords la khynniat da ka lyer na shapoh bad kane ka pynmih ia ki jingsawa kiba phi iohsngew ha kaba kut ka kyntien e.g. **bhoh**. Ia kane ka sur sawa la khot glottal stop bad la batai ia kane ka jingsawa da u dak IPA kumne: /ʔ/. Haba ka lyer ka khynniat ia ki vocal cords, ki vocal cords ki khiih la kumba plie ia ka jingkhlang. Ia kane ka bynta ba la plie khyndiat la ong ka **glottis**.

Ki vocal cords ki lah, kumba la ong haneng, ban kah ia ka lyer, bad haba ka lyer kaba na shapoh ka ia leh ban mih pyrshah ia kata ka jingkah, ka pynkhih bad ka pynkhynniuh ia kine ki doh stang (vocal cords). Kane ka jingkhynniuh ka ktah ia ka sur jong ki jingsawa haba kren. Haba uno uno u sur u sawa ryngkat bad kane ka jingpynkhynniuh ia ki vocal cords, ia uta u sur sawa la batai kum u sur sawa ba don jingkhynniuh. La ong ia u ha ka English a **voiced sound** bad ia kata ka jingkhynniuh **voicing**. Ha ka Khasi ngi shem ba kane ka jingkhynniuh

ka don ha ki sur sawa kum /b/, /d/ bad kiwei. Ki don sa kiwei ki sur sawa ki bym da iaied ryngkat bad ka jingkhynniuh ha ki vocal cords. Ia kine ki sur sawa ba sawa khlem ka jingkhynniuh la ong ki **voiceless sounds**. Ki vocal cords ki long kiba donkam eh haba pasiauw. Kine ki kah katto katne ia ka lyer na ki tor, tangba lyngba ka jingpyllait kaba rit bha na pdeng ka lyer ka lah ban mih, bad ka sur ka long kumba pasiauw. Hynrei ha bym pasiauw ruh ka jingpyllait ia ka lyer ka lah ban long kaba rit bad kaba kum kane ka mih haba ngi ong **haba**, **hangne** ne ha kino kino kiwei pat ki kyntien kiba sdang da u sur sawa /h/.

Ka Shyntur

Na ka bynta ban batai ia ki jait jingsawa ba pher ia ka shyntur la peit khamtam na ka liang ka neng shyntur ne ka tnum jong ka. Ia kane la bynta ha ki lai bynta bad ngin sdang na ka neng shyntur ia kaba la pynbynta lai bynta.

- (1) **Ka hard palate:** Kane ka dei ka bynta ha ka neng shyntur naduh nadien kato ka bynta kaba haba phi twad da u thylliej phi sngewthuh ia ka jinglong khrot khrot, (kane ka dei ka jaka shong jong ki bniat) haduh ha shuwa ban khun pynnoh sha pdot.
- (2) **Ka soft palate:** Kane pat ka dei ka bynta naduh ka khun pynnoh ha ka neng shyntur shaduh ka bynta kaba ha shuwa u pdot.
- (3) **Ka uvula:** kane ka dei ka bynta ba ha tduh eh jong ka neng shyntur. Kane ka long ka bynta kaba jem kaba i kumba ka shu sdien.

Hapoh ka shyntur don ki bniat. Ki bniat ki long kiba donkam (nalor kaba ktha ia ka jingbam) ha ka jingpynmih ia ki sur sawa kum/s/ bad /z/. Ka jaka hadien ki bniat kaba lada twad da u thylliej ne da ka shympriah kti ngi sngewthuh ba ka long khrot khrot ka long ka jaka ha kaba ki tynrai bniat ki shong. Ia kane la tip kum ka alveolar ridge. Kane ka jaka ka long kaba donkam kum ka jaka ha kaba u thylliej u patied ban pynmih ia ki sur sawa /r, n, t, d/ bad kiwei. U thylliej hapoh ka shyntur u long uba donkam eh ha kaba kren. Ka shyntur, bad ki bniat kim long kiba lah ban pyndonkam lada khlem u thylliej. Ia u thylliej la pynbynta lai bynta kumne.

- (1) **Ka khmut thylliej:** Kane ka dei kato kaba na khmat duh, ka bynta kaba kham stang. (blade of the tongue).
- (2) **Ka khmat thylliej:** Kane ka dei ka bynta kaba ha pdeng jong u thylliej tangba ia kane la khot hi ka bynta khmat jong u thylliej.
- (3) **Ka dien thylliej:** Kane ka dei ka bynta kaba shadien eh jong u thylliej sha jan ka dohdah.

Nalor kitei haneng, ki rymmiang shyntur ki long kiba donkam ha kaba pynmih ia ki sur sawa kum/p,b,m,w/; /f/ bad /v/ bad /a,o,u/.

Ki Sur Sawa Bowel Bad Konsonan

Haneng la kdew ia ki bynta ka met u briew kiba donkam ha kaba pynmih ia ki jingsawa haba kren. Kumno yn pyndonkam ia kine, yn sa kdew ynda haba la batai artat ia ki sur sawa kum ki bowel bad konsonan. Shuwa ba ngin peit ia ka jingiapher hapdeng ki bowel bad ki konsonan ka long kaba donkam ban sngewthuh ba ia ki jingsawa baroh la pyniapher na ka liang:

- (1) ka jaka ha kaba u thylliej u ia tyngkhuh bad kano kano ka bynta ha ka shyntur;
- (2) katno u thylliej u rah ne dem ha ka shyntur.

Hangne ngi dei ban sngewthuh ba ha kaba kren u thylliej u khhieh stet katta katta ban pynbiang ia ka jingdonkam pynmih jingsawa. Kaba ngi batai ia ka jaka tied u thylliej ha ka shyntur, ne kdew kano ka bynta u thylliej kaba rah sha ka hard ne soft palate ka long na ka bynta uwei u sur sawa, hynrei namar ki kyntien ki long da ka jingiasnoh lang jong kiba bun ki sur sawa ngi lah ban sngewthuh haduh katno ki bynta u thylliej ki khhieh stet ban pynmih ia ki jingsawa ba donkam.

Ki Bowel

La shu kren kyllum ia ki bowel bad konsonan kum ki sur sawa. Mynta ngin pyniapher ia ki. Ki bowel ki long kito ki jingsawa kiba haba la pynmih ia ki, ym don kano kano ka jingkah ia ka lyer Kane ka mut ba haba pynmih ia ki bowel, ki vocal cords kim ia dait sbak, namarkata, ka lyer na ka glottis ka iaaid beit sak sak khlem jingpynwit. Ha ka shyntur, u thylliej um blok ia ka lyer da kaba u rah bad pyniatyngkhuh bad kano kano ka bynta jong ka neng shyntur. Ngi la batai ia ki bowel na ka liang ka jingiaid ka lyer.

Lah ban batai ia ki na ka liang ki rymmiang shyntur bad ka jingrah ki bynta u thylliej shaphang ka neng shyntur. Na ki rymmiang shyntur lah ban batai ia ki bowel kum haba ki rymmiang shyntur

- (a) ki iar sha ki ngab;
- (b) ki long ba la khun pynwan pyllon ia ki;
- (c) kim iar ne pyllon.

Ngin kham lah ban sngewthuh ia kane lada ngi pyrshang ban ong ne pynmih ia ki katto katne ki bowel bad sngapthuh artat da lade kumno ki rymmiang shyntur ki long lane wandur. Pyrshang ong ia kane: **i li i** phin shem ki rymmiang shyntur jong phi ki iar. Pyrshang ong: **u lu u** phin shem ki rymmiang shyntur ki pyllon. Pyrshang sa ia kane de: **e de le** phin shem ki rymmiang shyntur jong phi kim iar lane pyllon.

Na u thylliej pat lah ban batai ia ki bowel kumne harum:

- (a) Ka pdeng u thylliej ka rah sha ka hard palate haba pynmih ia ki bowel khmat kata, ki bowel kiba mih na ka phang ba kham ha khmat jong ka shyntur. Kine ki long ki nuksa: /i, i:, e, æ bad a/, ha ki nuksa **sim, seat, (English) ieng, pa** kum haba ong **pa** ki nong Mawreng bad **sam** haba pynpei.
- (b) Ka dien u thylliej ka rah sha ka phang ka soft palate. Haba ka long kumne ki bowel ki long ki bowel dien, kata ki bowel kiba la pynmih da kaba ka bynta ba kham shadien jong u thylliej ka rah sha ka phang ba kham hadien jong ka neng shyntur ba la ong ka soft palate. Kiba kum kine ki bowel ki dei /a:, ɔ, u, u:/ kiba don ha ki kyntien **car, (English) ot, koh, buh, cool, pool** (English). Ki nuksa ki long na ka English bad Khasi.

Lah ban batai shuh ia ki bowel na ka liang ka jingdem ne jingrong ka jingrah u thylliej. Haba pynmih ia ki bowel ngi dei ban kynmaw ba u thylliej um ia tyngkhuh bad kano kano ka bynta jong ka shyntur hynrei u shu dem beit ha ka shyntur, phin lap ia kaba kum kata

lada phin peit ha ka it bad ong artat **aaa**. Hynrei ka lah ban long ba um dem khop kum haba phi ong **aaa** namar ki bynta ba pher jong u thylliej ki lah ban rah sha ka phang ka hard ne soft palate. Haba ngi ong u thylliej u dem ngi kdew ia kata ka jingdem khop hapdeng ki 'niat poh (lower jaw), haba ang ka shyntur kumba la kdew. Hangne ka jingkdew kam don jingiadei ei ei bad kaba sei bad pynnoh ia u thylliej sha tmoh. Haba u thylliej um rah sha jrong, hynrei u dem khop ngi lah ban ioh ia ki bowel tbian kumne: /a bad a:/ha ki kyntien **sam** haba pynpei, bad **sam** haba ai.

Don pat ki bowel jrong, kiba mih na kaba ki bynta u thylliej ki rah jrong bha ha ka shyntur. Haba ka pdeng u thylliej ka rah jan bha ia ka hard palate ngi ioh ia ki bowel /i, i, i: bad i/ha ki kyntien **bit, pyn-, beet**, (English) bad **it**. Lada ka bynta ba shadien u thylliej ka rah jrong sha ka soft palate ngi ioh ia ki bowel /u, u:/ ha ki kyntien **um** bad **fool**. Na ka jingbatai haneng ngi iohi ba ym pat shym kynthup ia ki bowel kaba kham hapdeng. Ki bowel pdeng ki pher na kiwei ki bowel kiba ha khmat ne hadien. Kim long ruh ha jrong ne ha tbian. Ka jingrah ka pdeng thylliej ka long tang kat ban shu don hapdeng ha ka shyntur. Kiba kum kine ki bowel ki long /ʌ /, ha ki kyntien **but** bad **account** ha ka English bad /ɜ/ ha ki kyntien **wer** lane **jer** ha ka Khasi.

Ki Diphthong

Nalor ki bowel don ruh ki jingsawa ia kiba la tip kum ki diphthong. Kine ki diphthong ki dei hi ki bowel kiba bad katto katne ka jingiapher. Ka jingiapher ka long ba ha ki bowel, u thylliej u dem ne rah tang na ka bynta uwei u sur sawa hynrei ha ki diphthong ka don ka jingrah

stet ia u thylliej na kawei ka jaka sha kawei pat ka jaka hapoh ka shyntur. Lah ban batai ia kane ka jingkhieh stet jong u thylliej kum ka jingtuid ki dew u thylliej nawei shawei. Ha ka English la tip ia ki diphthong da ka kyrteng ki vowel glide. Ka jingsawa kum /ei/ ka long u diphthong ha kaba u thylliej u rah nyngkong ban pynmih ia u /e/ bad klo katba lah u rah shuh shuh sha jrong ban pynmih sa ia u /i/. Lada phin pyrshang ban ong **ei** da kaba ong shuwa /e/bad khlem pynhiar mynsiem ong sa /i/ phin sngewthuh ia ka jingshisha ba ki diphthong ki dei ar tylli ki bowel kiba ia snoh lang bad dei halor kane ka nongrim ba ia ki diphthong la thoh lang da ar tylli ki dak hajuh kumne:/ ei, ai oi,etc/. Ki diphthong ha ka English ki long phra:/ei, əv, ai, av, oi, , iə, eə, uə, / ha ki kyntien page, home, five, now, joy, near, air, pure. Ki nuksa ki diphthong ha ka Khasi ki long kumne: /ai oi, ia, ie, iu, ui ou, ha ki kyntien **ai**, **kynoi**, **diang**, **jhieh**, **kyiuh**, **rui** bad **lum** (u lum ym dei ka madan).

Mynta ngin peit sa ia ki konsonan. Ban batai ia ki konsonan ka long kaba donkam ban peit ia ki na ar tylli ki liang:

- (1) ka jaka ba u thylliej u ia tyngkhuh bad kano kano ka bynta jong ka shyntur (place of articulation).
- (2) ka rukom pynsawa ia ki. (manner of articulation).

Na ka liang ka jaka ia tyngkhuh u thylliej bad kiwei pat ki bynta ha ka shyntur ban pynmih ia ki konsonan lah ban batai kumne harum.

Bilabial: Haba baroh ar ki rymmiang shyntur ki ia kynduh lang ban pynmih ia ki sur sawa /p, b, m, w/ ha ki kyntien **pan**, **ban**,**mana**, **wan**.

Labio dental: Ka rymmiang shyntur ka ia tyngkhuh bad ki bniat kiba nalor kum haba ong /f, v/ ha ki kyntien **five** bad **veil**. Ha ka Khasi ngim don kine ki konsonan, hynrei hapdeng kiba la nang bha ia ka English kine ki konsonan teng teng ki mih ha ka jaka bym dei ban mih, kata, ki bujli noh ia kiwei ki konsonan Khasi. Kane ka long khamtam eh bad u /f/ uba teng teng u ieng ha ka jaka u /p/ kum /fi/ ha ka jaka /phi/.

Dental: Hangne ka khmut u thylliej bad ki kynriang jong u ki ia tyngkhuh bad ki bniat na jrong ban pynmih ia ki konsonan kum /ə bad ð/ ha ki kyntien English **thin** bad **then** bad /t, d, n, s,/ ha ki kyntien **tieng**, **dieng**, **neh**, **seh**.

Alveolar: Hangne pat ka khmut u thylliej ka tied stet ha kato ka khrot khrot ha lyndet ki bniat ba shalor ha shuwa ka hard palate. Ia kane ka khrot khrot la ju tip kum ka alveolar ridge ka jaka kaba long ka tynrai ki bniat. Ka jingiatyngkhuh ka khmut thylliej bad katei ka khrot khrot ba la kdew ka long borabor haba pynmih ia ki sur sawa /t, d, l, n, r, s, z,/ kum ha ki kyntien **two**, **den**, **long**, **son**, bad **zoo** ha ka English.

Post Alveolar: Ka khmut u thylliej bad ki kynriang jong u ki patied kham shadien ka khrot khrot jong ki bniat ban pynmih ia ki sur sawa /tr, dr/ ha ki kyntien **rain**, **train**, **drain**, ha ka English. Ha ka Khasi /tr bad dr/ ki long beit alveolar.

Retroflex: Ka khmut u thylliej ka khun da dien sha ka hard palate ban pynmih ia ki sur sawa kaba sngew kumba tyllun kumno re kumba leh ki briew kiba ha South India. Ia u sawa /t/ lada u dei u sawa retroflex la ju thoh ha ki

dak IPA kumne /t/. Ngim don ia uba kum une u konsonan ha ka Khasi.

Palato Alveolar: Hangne katba ka khmut u thylliej ryngkat bad ka lyngknepep (jong ka khmut thylliej) ki ia tyngkhuh ha ka khrot khrot jong ki bniat ka pdeng jong u thylliej ruh ka rah shajrong sha ka hard palate ban pynmih ki jingsawa kum /tʃ, dʒ, / ha ki kyntien **chin** (English), **chait** (Pnar), bad **judge** (English/.

Palatal: Hangne ka pdeng u thylliej ka rah jan bha ia ka hard palate ban pynmih ia ki konsonan /c, ɲ, / ha ki kyntien **ieit**, **kñaia**, **ñaia** bad **khñaiang**.

Velar: Hangne pat ka dien u thylliej ka rah jan bha sha ka soft palate ban pynmih ia ki konsonan / k, g, ŋ, / kum ha ki kyntien **kyllon**, **girl**, bad **nga**. U **-g** uba don ha ki dak Khasi um dei satia u konsonan Khasi namar ym don kyntien Khasi kiba don ia une. U dak phonetic uba ia ryngkat bad une u long /g/. Ka kyntien **gadda** ha ka Khasi ka la kylla Khasi **kada**. U **-g** uba snoh ha u **n-** um dei u sur sawa uba ha lade hi hynrei baroh ar **-ng** lane **ng-** ki dei uwei u konsonan uba ha ki dak IPA la thoh /ŋ/.

Uvular: Hangne ka dien u thylliej ka rah jan shaphang ka bynta ba ha tduh eh jong ka neng shyntur hajan pdot ban pynmih ki jingsawa kum /χ/ ha ka kyntien kum **Khasi** lada uba kren u pynmih ia ka jingsawa /χ/ da kaba ka kynnoh **kh-** ka mih na phang pdot, kata na ka phang kham ha dien ban ia ka jaka na kaba u sur sawa /k/ u mih.

Glottal: Hangne ka sur sawa ka mih da kaba ka lyer na shapoh, kata na sha lyndet ki vocal cords, ka khynñiat

ban pynmih ka jingsawa kaba la khot glottal stop kaba ngi shem bha ha ka Khasi ha kaba kut jong ki kyntien **lyoh**, **pyoh**, **kyoh**, **oh** **toh** etc.

Haneng ngi la batai ia ki konsonan na ka liang ka jaka ia tyngkhuh u thylliej bad ki bynta ba pher ha ka shyntur. Ia kine kijuh ki konsonan lah ban batai na ka liang kumno ia ka lyer ha ka shyntur la pyllait ne blok. Lada ngi leh kumta ngi ioh ia ka jingbatai ia ki konsonan kumne harum.

Haba ia ka lyer la khang ne blok sbak

Plosive: Kane ka kdew ba hangno re hangno ha ka shyntur naduh ki rymmiang shyntur kynthup ia ki vocal cords don ka jingblok ia lyer na ki tor hynrei ynda haba la weng noh ia kata ka jingblok ka lyer ka mih kynsan phuk. Ia konsonan kiba mih ryngkat bad kane ka jingbthei ka lyer la khot ki plosive. Plosive hi ka mut ba bthei. Ki konsonan /p, b, t, d, k, g, ʔ / ki dei ki plosive.

Affricate: Hangne ruh don ka jingblok lut ia ka lyer, tangba haba pyllait ka rukom pyllait kam long kynsan kum ha ki plosive hynrei kham suki ha kata ka rukom ba ka jingsawa jong ki konsonan ka iaaid ryngkat bad ka sur kyrshut (friction) kane ka paw ha ki konsonan /tʃ, dʒ, tr, dr/.

Nasal: Kane ka kdew ba don ka jingblok sbak ia ka lyer, tangba namar ba ka soft palate ka dem, ka lyer ka lait ban iaaid lyngba na ka khmut. Dei namar kane ka daw ba sa khot ia ki nasal kaba mut ba ia dei bad ka khmut. Ki konsonan kiba dei nasal ki long /m, n, ɲ, ŋ /.

Haba ia ka lyer la khang de plie de

Roll: Haba ka khmut u thylliej ka tied stet ha ka uvula ban pynmih ia ki konsonan /r/ lane R/ kum haba ong **the idea (r) of** ha ka English. Kane ka nuksa ba la shim na ka English ka long kyrpang haba u /r/ u don hapdeng ar tylli ki konsonan bad ha kane ka jaka u /r/ um dei shuh u sawa alvoelar hynrei u **roll**.

Flap: Haba ka khmut u thylliej ka tied tang shisien ha ka khrot khrot bniat ban pynmih ia u /r/ kum haba ong **rong, red**, etc.

Haba ia ka lyer la blok shiteng shiliang

Lateral: Haba ka lyer ka shah khang ha u thylliej uba ia tyngkhuh bad ka khrot khrot bniat pynban ka lyer ka lah ban lait na ki kynriang jong ka shyntur. U konsonan uba mih haba la khang ia ka lyer kumne u dei u /l/ ha ki kyntien **kyllut, kyllon**, etc.

Haba ia ka lyer la pyllait khim

Fricative: Haba u thylliej bad ki bynta jong u ki rah jan bha ia ki bynta ka neng shyntur kumta ba ka lynti ia id ka lyer na ki tor ka khim bha kat haduh ba haba pynmih ia ka sawa konsonan ka don artat ka jingkyrshut la kumba niat ia ka lyer. Ka long kumne haba pynmih ia ki konsonan /f, v, θ, ð, s, z, ʃ, h,/.

Semi Vowel: Ki konsonan kiba haba pynsawa ia ki kim long kum ki konsonan hynrei ki long pynban kum ki bowel, kata haba pynmih ia ki ym don jingkah ei ei ia ka lyer ban mih shabar, katba ka kam jong ki pat ka long kum ki konsonan, kata ki sdang ne pynwai ia ki kyntien la khot

ki semi vowel. Ki nuksa na ki dak thoh ki long w, bad y. Ha ki dak IPA ngi ioh /w/ bad /j/.

Haba batai ia ki konsonan la ju shim lang ia baroh ar ki liang na kiba la batai ia ki; kumta lada ngi ai ka jingbatai ia uno uno u konsonan ngin shim ar ki kyrteng kum Bilabial Plosive haba batai ia u /p/. Kine kumba ngi lah hi ban sngewthuh na kaba la kdew shakhmat, ki batai ia u /p/ nyngkong na ka liang ki rymmiang shyntur kiba ia dait lang shuwa ban pynsawa ia u bad ha kajuh ka por ki kdew ruh ia ka jingbthei ka lyer haba la pynsawa ia u. Haba la batai ia ki konsonan e.g. ki bilabial ka jingbatai ka long na ka liang ka jaka ha ka shyntur haba ki bynta u thyllied ki patied ha ka shyntur bad ia kane la khot ka **place of articulation**. Hynrei haba batai pat ia ki kum ki plosive ka jingbatai ka long na ka liang kumno ka lyer na ka shyntur ka mih bad ia kane lah ban sngewthuh kham bha da kaba kren ia ka kum ka **manner of articulation**.